

Тарыкчиева Ш.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУ ИШ АРАКЕТТЕРИН КАЛЫПТАНДЫРУУДА
ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНДАРДЫ КОЛДОНУУ**

Тарыкчиева Ш.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ФОРМИРОВАНИИ УЧЕБНЫХ
НАВЫКОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

Sh. Taranchieva

**USING DIDACTIC GAMES IN FORMATION ACADEMIC SKILLS IN THE PRIMARY
GRADES**

УДК: 371.135.

Макалада башталгыч класстардын окуу иш аракеттерин калыптандырууда мугалимдердин көңүлүн дидактикалык оюндарды колдонуунун өзгөчөлүктөрү көрсөтүлгөн.

Негизги сөздөр: *окуу иш аракеттери, билим сапаты, таанып билүү өзгөчөлүгү, окутуунун натыйжалуулугу, гумандуу мамиле, педагогикалык мамиле, ой-жүгүртүү, дидактикалык оюндар.*

В статье говорится о внимании учителей на особенности применения дидактических игр при формированию читательского интереса в начальных классах.

Ключевые слова: *деятельность учебной работы, качество знаний, гуманное отношение, педагогические отношения, дидактические игры, особенности знаний, размышления.*

The article refers to the attention of teachers in the use of educational games especially in the formation of the reader's interest in the primary grades.

Key words: *the activities of study, kavestvo knowledge, humane treatment, the pedagogical relationship, didactic games, especially knowledge of meditation.*

Башталгыч билим берүүнүн сапатын өркүндөтүү, өлкөбүздүн өнүгүшүнө салым кошуучу атуулдарды тарбиялап өстүрүү бүгүнкү күндө республикабыздагы олуттуу маселелердин бири болуп эсептелет. Эл керегине жараган атуулдарды тарбиялоодо башталгыч мектеп зор милдеттерди аткарат.

Башталгыч класста алган билим сапаты окуучунун андан аркы билим алуусуна өбөлгө түзүп, окуучунун окуудагы ийгилигине түздөн-түз таасир этет. Башталгыч мектептеги окутуу балада окуу билгичтигин үйрөтүү менен өзгөчөлөнөт. Өмүр бою үзгүлтүксүз билим алуу үчүн адамга окуу билгичтиги эң зарыл керектүү сапаттардын бири болуп эсептелет. Башталгыч мектеп жалпы билим берүүчү мектептин пайдубалын түзөт.

Башталгыч мектепте адамдын мүнөзүн, акылы жана адептик сапаттарын, коомдогу жүрүм-турумун аныктоочу жөндөмү жана касиеттери түптөлүп калыптанат.

Кенже мектеп курагындагы окуучулардын таанып билүү өзгөчөлүгүнө ылайык, башталгыч мектепте интеграцияланган предметтер окутулуп, окуганга, жазганга үйрөтүү, эсептөө көндүмдөрүн өнүктүрүү, айлана-чөйрөнү илимий негизде таанытуу, көркөм өнөр, дене тарбия, музыка сабактары окутулат. Ошону менен бирге, кенже мектеп

окуучусунун инсандык сапаттарын, окуу ишмердүүлүгүн калыптандырууга негизделип өнүктүрүү жана тарбиялоо - көңүлдүн борборундагы маселе.

Окутуунун натыйжалуулугу берилүүчү маалыматтын көлөмүнө эмес, окуу ишмердүүлүгүнүн таасири астында окуучунун рухий дүйнөсүндөгү сапаттык өзгөрүүлөргө байланыштуу.

Жашап жаткан коомдун кандай болушу ошол мамлекеттин билим берүү сапатына жараша болот. Ал эми билим берүү сапаты түздөн-түз мугалимдердин ишмердүүлүгүнө таандык. Ошондуктан коом мугалимдерге талапты жогору коет. Окуучулардын билимге болгон умтулуусун, каалоосун пайда кылуу мугалим менен окуучунун ортосундагы мамилеге көз каранды.

Белгилүү совет педагогу В. А. Сухомлинский «Окутуу, үйрөтүү- бул билим берүүнүн механикалык түрү эмес, ал адамдардын бири-бирине болгон татаал мамилеси» - деп белгиленген.[8.61]. Демек окуучулардын окуу иш аракеттеринин калыптануусу түздөн-түз мугалимдин мамилесине жараша болот.

Мугалимдин гумандуулук мамилеси өлкөдө адамдар ортосундагы толеранттуулукка, адептүүлүккө, чынчылдыкка, бири-бирине болгон сый мамилелерди үйрөтүүгө негиз боло алат. Социологдордун божомолдогон маалыматына караганда бүткүл дүйнө эли 50 000 ден ашык кесипке ээ. Алардын байыркыларынын бири мугалимдик кесип. Коомдун тажрыйбадан улам жаны муундарга билим берүү, аларды турмушка даярдоо – бул мугалимдик кесипке багытталган иш аракет.

Мугалимдик кесип өтө көп эмгекти талап кылган кесип, кээде адамдар чыныгы мугалим болуш үчүн «Мугалим болуп төрөлүшү керек» деп коюшат. Демек, мугалимдик кесипти өмүр бою аркалап келген адамда ошол талаптарга жооп бере турган сапаттардын болушу зарыл. Эгер андай сапаттарга ээ боло албаса, анда тынымсыз эмгек, изденүү, машыгуулар менен калыптандырууга милдеттүү.

А. С. Макаренко минтип жазат: Практикада көпчүлүк мугалимдер сиздер катары эле мен үчүн да төмөнкүдөй «майда-чүйдө» нерселер окуучулардын алдында кандайча туруу, кантип олтуруу, качан үндү көтөрүү, жылмаюу, тиктөө кээде чечүүчү роль ойнойт. Бул нерсеге эч ким үйрөткөн эмес, бирок үйрөтүү зарыл жана үйрөнсө болот. [7.84]

Демек, балдар менен болгон өз ара педагогикалык мамиледе майда нерсе болгон: сүйлөгөндө, караганын, каш-кирпигиндин кыймылы, кол шилтегинин, баш ийкегинин кыскасы баарынын өз кызматы бар. Себеби биз окуучулар менен жөн эле мамиледе эмес, адис катары мамилелеш болууга туура келет.

Мугалим менен окуучунун мамилеси илгертеден келип жеткен табылга. Окутуунун натыйжалуулугун жогорулатууда педагогикалык мамиленин орду чоң. Мугалим өзүнүн үзүрлүү эмгегинде мамилелешүүнүн жагымдуу психологиялык климаттык жана инсанга туура мамиле түзө билүүнүн жолун билүү керек. Ал окуучуларга ата-энелер жана башкалар менен тил табыша билүүчүлүк же мамиле түзө алуучулук эсептелет. Балдарга айтылган пикир, олуттуу сөз чоң мааниге ээ жана уюштуруу иштерибиздеги катачылыктардын көбү алар менен туура мамиле түзө албаганыбызда. Айткандарыңдан, сөздөрүңдөн сенин сүрүң, эркиң, маданиятың, инсандык жүзүң сезилип турсун. Буга үйрөнүү керек – деп А. С. Макаренко баса белгилейт. [5.27]

Адамдар менен тил табыша билүү педагогикалык мамиленин эң манилүү бөлүгү болуп саналат. Ансыз мугалим менен кенже мектеп курагындагы окуучунун ортосундагы өз ара түшүнбөөчүлүк дубалы тургузулуп, баланын ички дүйнөсүнө кирүү кыйын болуп калат. Кээ бир адамдар бирөөлөр менен тез тил табышса, бирөөлөр көп убакытта тил табышат, булар адамдарга табиятынан берилет. Бирок мугалим үчүн чоң мааниге ээ, аны илимде педагогикалык мамиле деп аталат.

Психолого-педагогикалык иштердин жыйынтыгын анализинен окуу процессин өнүктүрүүнүн шарттарын кароодо, дидактикалык шарттарды бөлүү: окутуу процессинде максат жана жыйынтыкты аныктоо, бири-бири менен байланышкан шарттардын комплексин аныктоо окуучулардын окуу иш аракеттерин калыптандырууну өнүктүрүүдө негизги күч болоорун аныкташкан.

Кенже мектеп курагындагы окуучулардын окуу иш аракеттерин калыптандыруунун дидактикалык шарттарын аныктоодо, бул шарттарды ишке ашыруу учурунда кайсы сапаттарды өнүктүрүүнү аныктоо керек.

Кенже мектеп курагындагы окуучулардын окуу иш аракеттерин калыптандыруунун дидактикалык шарттарына:

- Ар бир окуу предметинин системалуулугу;
- Окуу иш аракеттерин калыптандырууда түрдүү окуу предметтеринин спецификалык бирдиктүүлүгү;
- Окуу иш аракеттеринин компоненттерин окуучулар тарабынан түшүнүүсү;
- Окуу иш аракеттерин калыптандыруу процессинде өз алдынча окууну жана активдүүлүк деңгээлин жогорулатуу кирет;

Ар бир шартты карап чыгалы. Ар бир окуу предметинин системалуулугу. Окуу иш аракеттеринин эффективдүүлүгү алынган билимдин сумма-

сына гана карабастан, алардын ортосундагы байланышка да көз каранды болот. Системалашпаган, бири-бири менен изоляцияланган билимдин негизинде алынган иш аракеттери аз эффективдүү болуп эсептелинет.

Түрдүү окуу предметтери окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнө киришүүсүндө түрдүү мүмкүнчүлүктөрдү жаратат.

Математика сабагындагы окуу иш аракеттер белгисиздикти жана алынган жыйынтыктарды мүнөздөйт. Математика түшүнүгү абстракттуу мүнөзгө ээ жана логикалык операцияларды- анализ, синтез, жалпылоону колдонууну талап кылат. Математика сабагында окуу иш аракеттери жалпы акыл эс аракеттерин калыптандырат. Орус тил сабагындагы окуу иш аракеттери көйгөйлөрдү көрүнүү татаалдыгын мүнөздөйт, бул болсо окуучулардын көйгөйлөрдү табуу, көрүү жөндөмдүүлүгүн арттырат. Окуу сабагында көрүнүштөрдү айкын баяндоого, ойжүгүртүүгө түркүк болууга, пландарды түзүү жөндөмдүүлүгүн арттырат. Түрдүү окуу предметтеринде окуу иш аракеттерди кароо менен, бул өзгөчөлүктөрдү эсепке албасак, окуу иш аракеттердин толук калыптануусу мүмкүн эмес.

Окуу иш аракеттерин калыптандыруу процессинде өз-алдынча окуунун деңгээлин жогорулатуу чоң мааниге ээ. Мындай окуу иш аракеттерди калыптандыруунун максаты болуп, окуучуларда окуу иш аракеттеринде өз алдынча максат койгонго даяр болгондо, маселени чечүүдө алган билимдерди актуалдаштырганда, өзүнүн кыймыл аракетин пландоону, аларды ишке ашырууну корректировкалоого жетишкенде, жыйынтык менен коюлган максатты аныктоо эсептелинет.

Д.Ушинский адамдын чыгармачылыгынын чеги жок мүмкүнчүлүктөрүн түшүнүүгө аракеттенген. Ал оюнду окуудан ажыратып, мектеп окуучусунун сөзсүз милдети катары эсептеген. Ал элдик тарбиялоонун идеясын негиздеп, балдарды тарбиялоодо балдар оюндарынын мазмунунун таасирин эске алып, элдик оюндарды тарбиялоо ишинде кеңири колдонууну сунуштаган. Ал: “Келечектин педагогикасынын милдети – элдик оюндардын абдан бай булактарына көңүл буруп, аларды колдонуп, абдан күчтүү тарбиялык каражатты түзүү” - деп жазган. [1.84]

Оюн дайыма эки убакыттын чен өлчөмүндө каралат: учур чакта жана келер чакта. Бир тараптан ал кыскача учурдагы кубанычты тартуулап, керектүү көксөөнү кандыруу үчүн кызмат кылса, экинчи тараптан, оюнда турмуштук ситуациялар моделдештирилгендиктен жана алдын ала аракеттенгендиктен, оюн келечекке багытталган жана ал аркылуу социалдык, кесиптик, чыгармачылык функцияларды чечүүдөгү сапат, жөндөм, ык-машыгуулар калыптанат.

В.А. Сухомлинский «Жүрөгүм сага садага» аттуу эмгегинде минтип жазат: «Баланын турмушундагы оюндун маанисин карап көрөлү. Ал үчүн оюн өтө маанилүү жумуш. Оюнда баланын алдында дүйнө ачылат. Ансыз толук кандуу акыл өнүгүүсү мүмкүн эмес. Оюн – чоң жарык терезе, ал аркылуу

баланын ички дүйнөсүнө курчап турган дүйнө жөнүндөгү жандуу түшүнүктөр куюлуп турат. Оюн – бул билүүгө умтулгандыкты, талаптануучулукту жандыруучу учкун». Ушул эле эмгегинде баланын ички дүйнө качан гана оюн, жомок, музыка, фантазия, чыгармачылык дүйнөсүндө жашаганда гана толук кандуу боло тургандыгы жөнүндө айткан.

Ошондой болсо да оюндар мектеп жашындагы балдар коллективдеринде кийинки жылдарда аз колдонулуп жаткандай. Анын себептеринин бири - мектеп жашындагы жана кенже класстагы балдар оюндарынын теориясынын иштелмелерине көңүлдүн коюлбай жаткандыгы.

Белгилүү педагог А.М. Макаренко тарбиялоонун маанилүү жолу оюн, балдар коллективинин турмушунда жоопкерчиликтүү жана иштиктүү оюндар кеңири орунду ээлөөсү керектигин белгилеп, «Сиздер, педагогдор, ойноого милдеттүүсүздөр» деген пикирин айткан.

Дидактикалык оюндар – окуучулардын ички, физикалык күчүнүн, көңүл буруусунун, эс тутумунун, кыялдануусунун, тартибинин, шамдагайлыгынын өсүүсүн камсыздаган процесс. Башталгыч мектепте кенже класстын окуучулары балалык куракка тиешелүү болгон, өзүнө таандык коомдук тажрыйбаны өздөштүрүшөт. Башталгыч класстарда баланын инсандык сапаттарынын бардык тармагы калыптана баштайт. Окуучунун психикасында бир топ жогорку, жаңы стадияга өнүгүүгө даярдоочу маанилүү өзгөрүүлөр жүрөт. Мына ушуну менен психологдордун пикири боюнча, кенже класстын окуучуларынын жетектөөчү ишмердүүлүгү болгон оюндун эң зор тарбиялоо мүмкүнчүлүктөрү түшүндүрүлөт. Өзгөчө чыгармачылык, сюжеттик, ролдук оюн деп аталган окуучулардын өздөрү ойлоп тапкан оюндары өзгөчө орунду ээлейт. Бул оюндарда балдар өздөрү көрүп турган чөйрөдөгү чоңдордун ишмердүүлүктөрүн иштеп чыгышат. Чыгармачыл оюндар баланын инсан болуп калыптануусун толук камтыйт. Ошондуктан билим берүү жана тарбиялоо каражаты болуп саналат.

Оюн – ийкемдүү касиетке ээ. Анткени анын мазмунун сактап, формасын өзүбүздүн фантазиялык, чыгармачылык, жөндөмдүүлүгүбүзгө, зиректик, шамдагайлык, тапкычтыгыбызга, аракетибизге, акылыбызга, түшүнүгүбүзгө, билгичтигибизге, сезгичтигибизге, карай ар түрдүү формага келтирип колдонуу мүмкүнчүлүгүбүз бар.

Мектеп жашындагы кенже класстын балдары үчүн артыкча мааниге ээ: оюн-алар үчүн окуу, оюн-алар үчүн эмгек, оюн-алар үчүн тарбиялоонун орчундуу формасы. Оюндар кабыл алууну, көңүл бурууну, эс тутумду, ой жүгүртүүнү, чыгармачылык жөндөмдү өстүрүүгө көмөктөшүп, акылды өстүрүүгө багытталган. Оюнда бала чоңдорго эчак белгилүү болгонду кайрадан ачат. Мектеп окуучуларынын оюнга болгон кызыгуусун, муктаждыктарын билим берүүчү кээ бир мекемелерде чечүү максатында колдонуу зарыл.

Негизинен, педагогикалык процесске оюн кошулса, ал билим берүүнүн каражатына айланат. Оюнду башкаруу менен, балдардын турмушун оюнда уюштуруу менен педагог балдардын инсандык өнүгүүсүнүн бардык тараптарына, анын өзүн алып жүрүүсүнө таасир берерин эске алуубуз зарыл шарт катары кароого болот.

Адабияттар:

1. Апиш Ф.Н. Психолого-дидактические основы развития учебной мотивации.-М.:МГОУ,2003.
2. Амонашвили Ш. А. Обучение. Оценка. Отметка. - М., 1980.
3. Бекбоев И., Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы – 2011ж.
4. Выготский Л.С. Проблемы возрастной периодизации детского развития. Вопросы психологии,1992.
5. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. - М., 1986.
6. Коссов Б. Б. Психомоторное развитие младших школьников: методические разработки. М., 1989.
7. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. 4-е изд. – М.: Изд-во Ун-та Российской академии образования, 1998.

Рецензент: к.п.н., доцент, Абдураимова З.